

הרב איתן שנדורפי

מהי הברית שבשבת?

לעילוי נשמת
אמו"ר ר' ישעיה מרדכי ז"ל
שחינכני לאהבת התורה

במאמרנו הקודם על השבת¹ עסקנו ביחודה של פרשת השבת שבפרשת כי תשא (שמות ל"א, יב-יז). במאמר זה נעסוק באחד הביטויים המיוחדים שמופיע שם ביחס לשבת – ה"ברית": "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם, ברית עולם" (ל"א, טז).

יש לשאול: מהי הברית שבשבת? בדברי רבותינו נאמרו שלושה הסברים עיקריים למושג "ברית": הסכם², הבטחה³, שבועה⁴. בכל ברית ישנם שני צדדים. לפעמים שני הצדדים מתחייבים זה לזה, ולפעמים רק צד אחד מתחייב. לדוגמא: **בברית הקשת**: ד' התחייב לנח ולבריאה כולה שלא להביא מבול לעולם, ואילו נח לא התחייב דבר⁵. **בברית בין הבתרים**: ד' התחייב לתת לאברהם אבינו ולזרעו את ארץ ישראל, ואילו אברהם לא התחייב דבר⁶. **בברית המילה**: ד' התחייב לתת לאברהם אבינו ולזרעו את ארץ ישראל ולהשרות שכינתו עליו, ואברהם אבינו התחייב למול את עצמו ואת זרעו⁷. **בברית על השבת**: התחייבו בני ישראל לשמור את השבת, אך האם גם ד' התחייב לבני ישראל על משהו מסוים אם הם ישמרו את השבת? אם כן – על מה התחייב ד'? אם לא – מה משמעות המלה "ברית" ביחס לשבת?

אמנם למדנו שברית יכולה להיות חד צדדית, דהיינו שרק צד אחד מהשניים התחייב, אך את זאת מצאנו ביחס להתחייבות ד' כלפי בריותינו, או בין שני אנשים, אך מהי המשמעות של ברית חד צדדית של בני ישראל כלפי ד'? והרי בני ישראל מצווים לקיים את כל המצוות כולן, ועל כולן יחד נכרתה ברית בהר סיני ובערבות מואב⁸, ואם כן מהי המשמעות שמצוה אחת נקראת "ברית" אם

מהי הברית שבשבת?

ד' לא התחייב כלפינו אם נקיים את אותה מצוה?

בשאלה זו נחלקו מדרשי חז"ל, ראשונים ואחרונים.

א. הסבר המכילתא

במכילתא נאמר: "לעשות את השבת לדרתם ברית עולם - ר' אליעזר אומר: זכר שהברית כרותה לו. ואיזו זו? זו מילה".
מה פירוש המכילתא? נחלקו בכך המפרשים:

1. הסבר ה"זית רענן" ומפרשים נוספים

ה"זית רענן"⁹ על הילקוט שמעוני (רמז שצ"א אות ל"א) כתב: "לעשות את השבת לדרתם ברית עולם זו מילה - **מותר לעשות בשבת**". וכן פירשו מפרשים נוספים¹⁰.

לפי הסבר זה נראה שהמכילתא לא רצתה להסביר שד' התחייב לבני ישראל על משהו מסוים בגין שמירת השבת, ולכן דרשה שהפסוק רק רומז לברית אחרת, היא ברית המילה, שדוחה שבת.

גם המלבי"ם שם פירש: "ר' אליעזר מפרש **לעשות ברית עולם שיעשה בו המילה, שהוא ברית עולם, שבעשיית המילה לא נקרא מחלל שבת**, כי נכרת בהמילה ברית על השראת השכינה בישראל, שהשבת מורה עליו".

המלבי"ם סובר כ"זית רענן", שכוונת הפסוק היא לרמוז לברית המילה שדוחה שבת. אבל הוא הוסיף את הסיבה לכך: המילה כמו השבת מביאות להשראת השכינה.

לפי זה ביאור הפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם, ברית עולם" הוא כאילו כתוב: "ושמרו בני ישראל את השבת, **לעשות בשבת לדרתם [מילה שהיא] ברית עולם**".

יש להעיר שלפי הסבר זה המכילתא הוציאה את הפסוק מפשוטו, שכן פשט הפסוק הוא שהשבת עצמה היא ברית, ולא שברית אחרת דוחה אותה!
יתירה מזאת - מצאנו שחז"ל למדו פסוק זה כפשוטו. הגמרא במסכת ברכות (מט ע"א) אומרת שמי ששכח לומר "רצה והחליצנו" בברכת המזון של שבת, ונזכר לפני שהתחיל ברכת "הטוב והמטיב" יאמר: "ברוך שנתן שבתות

למנוחה לעמו ישראל באהבה, לאות ולברית, ברוך מקדש השבת". משמע שיש בשבת עצמה ברית, ולא שהברית שנאמרה בשבת מתייחסת לברית אחרת! וכן משמע גם במספר מדרשים שיובאו בסמוך. ואמנם ר' אליעזר שבמכילתא הוא תנא ויכול לחלוק על הגמרא והמדרשים, אבל אם אין הכרח עדיף לומר שהוא אינו חולק עליהם.

עוד יש להקשות שבגמרא במסכת שבת (קלב ע"א) אמרו שמקורו של ר' אליעזר לכך שמילה דוחה שבת הוא הפסוק "ויביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא י"ב, ג) - ואפילו בשבת. ואם כן נצטרך לומר לפי המפרשים הנ"ל שהמכילתא שאמרה שמקורו של ר' אליעזר לכך הוא הפסוק "לעשות את השבת לדרתם ברית עולם" חולקת גם על דרשה זו! וזה גם כן דוחק!

2. הסבר ה"מאיר עין"

הסבר אחר במכילתא כתב ה"מאיר עין"¹¹ (אות לג). הוא הביא את דברי ה"זית רענן" וכתב: "ולי נראה דהכי קאמר: שברית מילה היא כרותה לשבת, וכל מי שמשמר את השבת ולא קיבל עליו את המילה חייב מיתה, כהא דמדרש ואתחנן שרמזתי עליו לעיל אות יב"²¹.

וכך נאמר במדרש רבה (דברים א', כא): "הלכה: אדם מישראל שהיה מהלך בדרכי ערב שבת וחשכה לו, והיו בידיו מעות או דבר אחר, היאך צריך לעשות? כך שנו חכמים: מי שהחשיך לו [בדרך] נותן כיסו לנכרי. ולמה מותר לו שיתן אותו לנכרי? אמר ר' לוי: כשנצטוו בני נח, לא נצטוו אלא על שבעה דברים, ואין השבת מהן, לפיכך התירו שיתן אותו לנכרי. ואמר ר' יוסי בר חנינא: עובד כוכבים ששמר את השבת עד שלא קבל עליו את המילה - חייב מיתה! למה? שלא נצטוו עליה"³¹.

גם לפי הסבר זה נראה שהמכילתא לא רצתה להסביר שד' התחייב לבני ישראל משהו מסוים בגין שמירת השבת, ולכן דרשה המכילתא שהפסוק רק רומז לברית אחרת, היא ברית המילה, שרק יהודי, שהוא נחשב מהולל⁴¹, מותר לו לשמור שבת.

לפי זה ביאור הפסוק "ושמר בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם, ברית עולם" הוא כאילו כתוב: "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם [מפני שיש להם ברית מילה שהיא] ברית עולם".

גם על הסבר זה קשה שהמכילתא הוציאה את הפסוק מפשוטו, שכן פשט הפסוק הוא שהשבת היא עצמה ברית, ואילו לפי הסבר זה השבת עצמה איננה ברית, אלא הפסוק בא לומר שרק מי שמקיים את ברית המילה יכול לשמור שבת. וזה דוחק.

יתירה מזאת - מצאנו שחז"ל למדו פסוק זה כפשוטו בגמרא במסכת ברכות

מהי הברית שבשבת?

(מט ע"א) המובאת בסעיף הקודם! ועיין בסמוך.

3. הסבר על פי המלבי"ם

נראה להסביר את המכילתא בצורה אחרת לגמרי, לפיה הפסוק אינו יוצא מפשטו. הסבר זה בנוי על יסוד דברי המלבי"ם, אך לא על דבריו הראשונים, אלא האחרונים, כפי שיבואר.

לשם כך נראה שוב את לשון המכילתא:

"לעשות את השבת לדרתם ברית עולם - ר' אליעזר אומר: דבר שהברית כרותה לו. ואיזו זו? זו מילה".

וכך הסבר המכילתא:

המכילתא התקשתה: **מהי הברית שבשבת?** [כמו ששאלנו בתחילת המאמר!]

וענתה על כך: **דבר זה נלמד מברית אחרת שנכרתה בתורה, ובה מפורש על מה היא נכרתה. ואיזו היא אותה ברית? זו המילה!**
ומדוע נלמד דווקא ממילה ולא מבריתות אחרות? והלא בריתות רבות מצאנו בתורה!⁵¹

כיון שגם בשבת וגם במילה נאמר הביטוי המיוחד "**ברית עולם**"⁶¹.

אמנם עדיין קשה: הרי גם בקשת נאמר ביטוי זה!⁷¹

אבל כיון שהקשת אינה מצוה המוטלת עלינו, אלא הבטחה אלקית שאין בה ציווי עלינו⁸¹, מה שאין כן השבת והמילה, ששתיהן מצוות המוטלות עלינו, עדיף ללמוד את הברית שבשבת מהברית שבמילה, ולא מהברית שבקשת. ועוד שהקשת היא ברית עם כל העולם, ואילו השבת והמילה שתיהן בריתות בין ד' ובין בני ישראל, לכן עדיף ללמוד את הברית שבשבת מהברית שבמילה, ולא מהברית שבקשת.

ומה מצאנו שד' התחייב בברית שבמילה? להשרות שכינתו עלינו, כמו שכתוב: "להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו" (בראשית י"ז, ז), שפירושו השראת השכינה⁹¹.
אם כן גם הברית שבשבת משמעותה שד' ישרה שכינתו עלינו!¹⁰²

כאמור, הסבר זה בנוי על דברי המלבי"ם שפירש: "ר' אליעזר מפרש לעשות ברית עולם שיעשה בו המילה, שהוא ברית עולם, שבעשיית המילה לא נקרא מחלל שבת, כי נכרת בהמילה ברית על השראת השכינה בישראל, שהשבת **מורה עליו**". אלא שהמלבי"ם כתב את דבריו האחרונים כנימוק לכך שהמילה דוחה שבת, ואילו לדברינו זהו ההסבר של המכילתא למשמעות ה"ברית" של השבת.

לפי זה המכילתא לא הוציאה את הפסוק מפשוטו, ולא חלקה על הגמרות והמדרשים, אלא הסבירה שמשמעות הברית שבשבת היא שעל ידי שאנחנו נשמור את השבת ד' ישרה שכינתו עלינו. וכך פירוש הפסוק: "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם, ברית עולם". שעל ידי שמירת השבת נזכה לברית עולם עם ד', שד' ישרה שכינתו עלינו.

ב. הסבר המדרש והמחזור ויטרי

ב"תורה שלמה"¹² כתב בשם המדרש: "ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם - ברית כרותה להם שלא יזקו, שאני משמרם, וזאת היא אות שביני וביניכם, שנאמר: 'ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם'".

כעין זה, בתוספת הסבר, כתב במחזור ויטרי: "ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם - ברית כרותה להם שלא יזקו אם ישמרוהו כראוי, וזו היא אות שביני וביניכם שאני משמרם"²².

מדרש זה הוא המקור לשינוי בברכת "השכיבנו" בליל שבת, כמו שכתב ה"טור" (אורח חיים סימן רס"ז) בתוספת הסבר למדרש: "ומשנין בחתימה [של ברכת השכיבנו בשבת] שחותם: זפורס סוכת שלום עלינו ועל ירושלים עירך, ברוך אתה ד' הפורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים". וכן המנהג באשכנז ובצרפת. ואין חותמין 'שומר עמו ישראל לעד', כדאיתא במדרש שבשבת אין צריכין שמירה, שהשבת שומר. ונוהגין לומר פסוק 'ושמרו בני ישראל' וגו' לומר שאם ישמרו שבת, אין צריכין שמירה"³².

לפי המדרש והמחזור ויטרי עם ישראל התחייב לשמור את השבת, וד' התחייב לבני ישראל שלא יזקו בשבת!

ג. הסבר המדרש "משנת רבי אליעזר"

במדרש "משנת רבי אליעזר"⁴² (פרק כ) נאמר: "גדולה היא השבת, שהיא אחת משלש בריתות שנתן הקב"ה בינו ובין בריותיו, ואלו הן: הקשת, והמילה, והשבת"⁵². הקשת מניין? שנאמר: 'והיתה הקשת בענן לזכור ברית עולם' (בראשית ט, טז). המילה מניין? שנאמר: 'זאת בריתי' (בראשית יז, י). השבת מניין? שנאמר: 'ביני ובין בני ישראל' (שמות לא, ז). "רבן שמעון בן גמליאל אומר: מה 'ביני וביניכם' האמור בקשת - הצלה מן המכול, אף 'ביני וביניכם' האמור בשבת ובמילה - הצלה מן הגיהנם. אשריו לשומר שתי מצוות הללו.

דבר אחר: מה 'ביני וביניכם' האמור בקשת - בין צדיקים בין רשעים אין המכול בא עליהם,

אבל נדונים הם דינים אחרים, אף 'כיני וכיניכם' האמור בשבת ובמילה - בין צדיקים בין רשעים אין גיהנם שולטת בהם, אבל נדונים דינים אחרים⁶².
לפי מדרש זה ד' התחייב להציל אותנו מהגיהנם בזכות שמירתנו את השבת⁷².

יש לציין שיסוד זה של הצלה מדינה של גיהנם בזכות השבת מופיע גם בגמרא במסכת שבת (ק"ח ע"א), אך לא כהסבר לברית הכתובה בשבת, ואף לא ביחס לשמירת השבת, אלא ביחס לאכילת שלש סעודות בשבת. כך נאמר שם בגמרא: "כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלוש פורענויות: מחבלו של משיח, ומדינה של גיהנם, וממלחמת גוג ומגוג".

ד. הסבר האברבנאל והרש"ר הירש

הסבר אחר כתב האברבנאל: "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם - רוצה לומר תמיד ולעדי עד, בין בהיותם בארץ, בין בהיותם בגלות חוץ לארץ, תהיה ברית עולם בל תימוט שמירתו בני וביניהם לפי שהוא אות לעולם".
נראה מדבריו שהמלה "ברית" באה רק להדגיש את המוחלטות של ציווי השבת.

כעין זה כתב גם הרש"ר הירש: "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם - אם מלאכת המשכן אינה דוחה שבת, קל וחומר שאר כל צורכי מלאכה, וחייבים בני ישראל לשמור את השבת לבלתי תחולל, ועל ידי שמירה נאמנה וקפדנית זו ינחילו את השבת לבניהם לדרתם ברית עולם, כחוקת א-ל הנתונה לעולם ועד בהחלטיות ללא שום תנאי".

כעין זה כתב ב"דעת מקרא" (בפירושו השני): "'ברית' משמעה כאן חובה שאינה בטלה בשום פנים, והלשון 'ברית עולם' קרוב במשמעותו ללשונות 'חק עולם' ו'חקת עולם'".

לפי פירוש זה לא התחייב ד' לבני ישראל דבר אם ישמרו את השבת, והמלה "ברית" באה רק להדגיש את המוחלטות של ציווי השבת.

ה. הסבר הנצי"ב בספר שמות

הסבר אחר כתב הנצי"ב ב"העמק דבר" כאן: "לעשות את השבת לדרתם ברית עולם - ברית היא האמונה בכללה, כמו שכתבתי בבראשית יד, יג.

והזהיר הכתוב לחזק את קדושת השבת שיעשו את המחלל שבת כמו הכופר באמונה. והרי היא כעיקר הברית שהוא הדת ואמונת ישראל בד' ובתורתו ובהשגחתו⁸².

בפסוק בספר בראשית (יד, יג) שאליו הפנה הנצי"ב נאמר: "ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, והוא שכן באלני ממרא האמרי, אחי אשכל ואחי ענר, והם בעלי ברית אברם". וכתב שם הנצי"ב: "והם בעלי ברית אברם - אמונת אברם. ברית הוא כינוי על אמונה, שכל המאמין ועובד את ד' הרי זה כריתות ברית עמו, שיהא הוא עובדו וד' ישגיח עליו"⁹².

לפי הנצי"ב פירוש הפסוק הוא: "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם, כמו ברית עולם", שהיא האמונה, שמי שמחלל את השבת ככופר בכל התורה כולה.

גם לפי פירוש זה לא התחייב ד' לבני ישראל דבר אם ישמרו את השבת, והמלה "ברית" באה רק להדגיש את החומרה של מי שמחלל אותה.

יש להעיר על דברי הנצי"ב שהסברו "ברית היא האמונה", "ברית הוא כינוי על אמונה" מחודש. אמנם מצאנו את המלה "אמונה" במשמעות של "ברית" בספר נחמיה (י, א)⁹³, אבל "ברית" במונח של "אמונה" זהו חידושו של הנצי"ב, ורש"י שם בבראשית (יד, יג) הסביר את הפסוק כפשוטו, שענר אשכל וממרא כרתו ברית עם אברהם¹³.

עוד יש להעיר שבפסוק זה התורה מדברת על שמירת השבת, ולא על חילול השבת, שעל כך דברה התורה בשני הפסוקים הקודמים: "מחלליה מות יומת" "כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת", ולפי הנצי"ב היה מתאים יותר שהתורה תכתוב את המלים "ברית עולם" באחד משני הפסוקים הקודמים, ולא בפסוקנו.

ו. הסבר הנצי"ב בספר ויקרא

הסבר אחר כתב הנצי"ב ב"העמק דבר" בויקרא (כד, ח) על הפסוק העוסק במצות לחם הפנים "ביום השבת, ביום השבת יערכנו לפני ד' תמיד, מאת בני ישראל, ברית עולם": "ברית עולם - ברית שבת הוא שישראל לא יתעסקו בפרנסה, רק יתענגו על ד' מן המוכן, ונגד זה הקב"ה משפיע בשבת ברכת שבוע הבא. ולזה בא הרמז בלחם הפנים שהונח בשבת והיה בו ברכה באכילתו, ומשם חל ברכה לכל יושבי ארץ ישראל".

לפי פירוש זה עם ישראל התחייב שלא לעשות מלאכה בשבת, אפילו לא

לצורך פרנסתו, וד' התחייב לבני ישראל להשפיע עליהם שפע של ברכה!

יש לציין שיסוד זה של הברכה בזכות השבת ידוע ומפורסם, אך לא כהסבר לברית, והוא מושר בפי כל ישראל בכל שבת בפיוט "לכה דודי": "לקראת שבת לכו ונלכה, כי היא מקור הברכה", ומקורו רמוז בגמרא במסכת שבת (קיט ע"א): "עשירים שבשאר ארצות במה הן זוכין [רש"י: לעושר גדול כזה]? בשביל שמכבדים את השבת"²³.

ז. הסבר "דעת מקרא"

הסבר אחר כתב ב"דעת מקרא": "ברית עולם – מקרא קצר, ושעורו: על אודות השבת נכרתה ברית עולם בין ד' ובין ישראל: ישראל ישמרו את השבת, וד' יקדש אותם".

לפי פירוש זה עם ישראל התחייב לשמור את השבת, וד' התחייב לבני ישראל לקדש אותם!

יש להביא ראיה לפירוש זה מדברי המכילתא (שמות ל"א, יד): "כי קדש היא לכם – מלמד שהשבת מוספת קדושה על ישראל". אמנם המכילתא הביאה פירוש זה לא כהסבר למלים "ברית עולם", אלא על פסוק סמוך, אך אפשר שהמכילתא תסכים גם לפירוש זה של הברית שבשבת.

עוד יש לציין שפירוש הנצי"ב בספר ויקרא ופירוש זה של "דעת מקרא" שלפיהם ד' מברך את ישראל ומקדש אותם, משלימים את מה שנאמר בשבת: "ויברך אלקים את יום השביעי, ויקדש אתו" (בראשית ב, ג). כשם שד' מברך את יום השבת ומקדש אותו, כך ד' מברך את ישראל השומרים את השבת, ומקדש אותם.

ח. הסבר נוסף ב"דעת מקרא"

עוד כתב ב"דעת מקרא": "שיטה אחרת: 'אות' שבפסוק הסמוך נמשך גם לפסוק זה, והכוונה: השבת היא אות לברית עולם שבין ד' ובין בני ישראל".

גם לפי פירוש זה ד' לא התחייב לבני ישראל דבר אם ישמרו את השבת, והשבת היא רק אות על הברית הכללית שנכרתה בין ד' ובין בני ישראל על כל התורה כולה.

יש להקשות על פירוש זה ממה שקבעו חז"ל שמי ששכח לומר "רצה והחליצנו"

הרב איתן שנדורפי

בברכת המזון של שבת ונזכר לפני שהתחיל ברכת "הטוב והמטיב" יאמר: "ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה **לאות ולברית**, ברוך מקדש השבת" (ברכות מט ע"א). משמע שיש בשבת גם אות וגם ברית, ולא שהברית שנאמרה בשבת היא רק אות על ברית אחרת!³³

ט. הסבר "דעת סופרים"

בפירוש "דעת סופרים" על התורה⁴³ כתב: "ברית עולם - ה'ברית' היא ענין אחר מה'אות' שעליה נאמר בפסוק יג ולהלן בפסוק יז. **ברית היא קשר**. בזה נצטוו ישראל שהשבת לא תהיה חג חיצוני, אלא תשמש **קשר תמידי בין ישראל לד'**. למחרת השבת יהיו קשריו הנפשיים של בן ישראל חזקים יותר עם ד' ותורתו מאשר ביום ערב שבת."

לפי פירוש זה לא התחייב ד' לבני ישראל דבר אם ישמרו את השבת, אבל המלה "ברית" באה להדגיש את הקשר שבין ישראל לד'⁵³.

כהמשך להסברו של ה"דעת סופרים" יש להביא את דברי המדרש רבה (דברים א, כא): "ומה ראית לומר עובד כוכבים ששמר את השבת חייב מיתה? אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: בנוהג שבעולם **מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו חייב מיתה?! כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה**, שנאמר: 'ביני ובין בני ישראל' (שמות לא, יז), לפיכך כל עובד כוכבים שבא ומכניס עצמו ביניהם עד שלא קבל עליו לימול חייב מיתה". המדרש מדמה את ישראל ששומרים שבת למטרונה שמדברת עם המלך, ומי שמכניס עצמו ביניהם חייב מיתה. דבר זה מבטא את הקשר המיוחד שבין המלך והמטרונה, שאסור לאף אדם להתערב ביניהם⁶³.

י. הסבר נוסף

הסבר נוסף אמר אחי הרב יגאל שליט"א על פי הגמרא בשבת (ק"ח ע"ב): "אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו - אפילו עובד עבודת כוכבים כאנוש מוחלים לו, שנאמר: 'אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה, שומר שבת מחללו' (ישעיהו נו, ב), אל תקרי: 'מחללו' אלא: 'מחול לו'".

בגמרא זו נאמר שעל ידי שמירת שבת נמחלים לאדם חטאיו ואפילו חטא בעבודה זרה! כיצד יתכן הדבר?

הסביר ה"בית יוסף" (על הטור או"ח סימן רמ"ב): "כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודת כוכבים כאנוש מוחלים לו - מפני ששבת שקולה כנגד כל המצוות, שהיא מורה השגחה, וחידוש העולם, ותורה מן השמים. וכיון שהוא שומר

שבת - ודאי הע"ז שעובד אינו מפני שמאמין בה, לכן יש לו תוחלת מחילה על ידי תשובה. מה שאין כן בעובד ע"ז לפי שעולה בדעתו שיש בה ממש, שהוא רחוק לשוב בתשובה".

כעין זה כתב גם המלבי"ם (ירמיה י"ז, יט): "אמרו חז"ל (שבת קיח ע"ב) שכל השומר שבת כהלכתו - אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו, כי שמירת השבת תעיד על אמונת החידוש וההשגחה, ומכחיש את עבודת האלילים"⁷³. ניתן לומר שדברי הגמרא רמוזים במלים "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם, ברית עולם", מהי הברית? שמי שישמור את השבת ד' ימחל לו על כל עוונותיו. דהיינו שההתחייבות היא זו צדדית: אנחנו נשמור את השבת וד' ימחל לנו על כל עוונותינו!⁸³

יא. הסבר נוסף

הסבר נוסף נראה לומר על פי מה שכתוב בספר ירמיהו (פרק י"ז). לפני שנראה את הפסוקים יש להקדים ולומר שבפרשת כי תבוא נאמרו ברכות וקללות, ובסופן נאמר: "אלה דברי הברית אשר צוה ד' את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב, מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב" (דברים כ"ח, ט). ומצאנו למדים שברכות וקללות על קיום המצוות ואי קיומן ח"ו, נקראות "ברית". והנה מצאנו בספר ירמיהו שהנביא אומר לבני ישראל שאם הם ישמרו את השבת הם יזכו שמלכות בית דוד תתמיד, ואם הם יחללו ח"ו - אש תשרוף את ארמנותיהם. ואם כן אפשר שדברי ירמיהו מסבירים את הברית שבשבת!

כך נאמר שם:

(כד) "והיה אם שמע תשמעון אלי נאם ד', לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת, ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בה [כתיב, וקרי: בן] כל מלאכה. (כה) ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים, ישבים על כסא דוד, רכבים ברכב ובסוסים, המה ושריהם, איש יהודה וישבי ירושלם, וישבה העיר הזאת לעולם. (כו) ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלם ומארץ בנימן, ומן השפלה ומן ההר ומן הנגב, מבאים עולה וזבח ומנחה ולבונה, ומבאי תודה בית ד'.

(כז) ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת, ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ביום השבת, והצתי אש בשעריה, ואכלה ארמנות ירושלם, ולא תכבה".

לפי זה הברית על השבת היא שאם בני ישראל ישמרו את השבת הם יזכו שמלכות בית דוד תתמיד לעולם [ואולי גם במלה זו יש רמז ל"ברית עולם" שנאמרה בשבת!], וממילא הם לא יגלו מארצם⁹³, ואם הם יחללו את השבת - אש תשרוף את ירושלים!

ואכן אמרו בגמרא במסכת שבת (ק"ט ע"ב): "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת".

הרב איתן שנדורפי

ועוד אמרו שם (שבת קיח ע"ב): "אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן - מיד נגאליים".

לפי זה יש לומר שהברית על השבת משמעותה שאם ישמרו ישראל את השבת הם לא יגלו, ואף אם הם יגלו ואז ישמרו את השבת - הם יזכו להגאל!

אולי ניתן להסביר שהדברים מפורשים בנבואת ישעיהו (בפרק נ"ו), ממנה למדה הגמרא את המימרא "אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן - מיד נגאליים".

המקור שהביאה הגמרא לדבריה הוא: "שנאמר: 'כה אמר ד' לסריסים אשר ישמרו את שבתתי' (ישעיהו נ, ד), וכתוב בתריה: 'זהביאותים אל הר קדשי' (שם, ז)", ושם באותו הפסוק כתובה המלה "ברית" בסמוך לשמירת השבת!
כך נאמר שם:

"(א) כה אמר ד': שמרו משפט ועשו צדקה, כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

(ב) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע.

(ג) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ד' לאמר: הבלל יבדילני ד' מעל עמו, ואל יאמר הסריס: הן אני עץ יבש.

(ד) כי כה אמר ד' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי.

(ה) ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם, טוב מבנים ומבנות, שם עולם אתן לו אשר לא יכרת.

(ו) ובני הנכר הנלוים על ד' לשרתו ולאהבה את שם ד', כל שומר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי.

(ז) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי, עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי, כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים.

(ח) נאם ד' אלקים מקבץ נדחי ישראל, עוד אקבץ עליו לנקבציו".

באותו פסוק שממנו למדו חז"ל ששמירת השבת תביא את הגאולה נזכרת הברית!

לאיזו ברית התכוון הנביא? הסביר רבנו בחיי שהכוונה לברית השבת!⁴
כך כתב בספרו "כד הקמח" ערך "שבת": "בא וראה כמה גדול כח השבת. מצינו שהבטיח הקב"ה לעתיד שכל גדול למחזיקים במצות שבת, ואין צריך לומר שיזכו להקריב קרבנות בבית המקדש ולהתפלל שם ושיקבל תפלתם,

והוא שאמר ישעיה על הסריס והנכר: 'זהביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתני'. והטעם שהזכיר בן הנכר והסריס, לפי שהשבת ניתנה לדורות, שנאמר: 'לעשות את השבת לדרתם ברית עולם', ולכך אמר: 'ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ד' לאמר: הבדל יבדילני ד' מעל עמרי, שהוא מיוחד לו, ולא יתן לו שכר בכללם משמירת השבת, לפי שאין לו דורות לפניו, ולא עמדו אבותיו על הר סיני. 'ואל יאמר הסריס: הן אני עץ יבש', ואין לי דורות לאחרי, והשבת היא מצוה שניתנה לדורות, והיא כח הדורות. 'כי כה אמר ד' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי', כלומר משעה שהם משמרים את השבת הם בוחרים 'באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי', כי כן השבת נקראת 'ברית'. ודרשו רז"ל: 'שקולה שבת כנגד כל מצוות שבתורה'¹⁴, וביאור הענין: אל יחשבו עצמן בכך פטורים ממצות שבת לא הסריסים ולא בני הנכר, לפי שאני עתיד ליתן שכר לסריסים, ויד ושם שיהיה להם טוב מבנים ומבנות, ואפילו לבני הנכר אתן שכר בשביל זאת, שאקבל תפלתם וקרבתם, זהו שאמר: 'זהביאותים אל הר קדשי'. לפי זה עולה שהברית של השבת היא שאם נשמור את השבת נזכה לגאולה!²⁴

דברים דומים אמר ישעיהו הנביא במקום נוסף, פסוקים הנאמרים בחלק מהקהילות בכל שבת בקידוש של שבת בבקר (נ"ח, יג-יד): "אם תשיב משבת רגלך, עשות חפצך ביום קדשי, וקראת לשבת ענג, לקדש ד' מכבד, וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר. אז תתענג על ד' והרכבתך על כמתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ד' דבר".

ודרשו חז"ל על כך (שבת קיח ע"א וע"ב): "כל המענג את השבת - נותנין לו נחלה בלא מצרים, שנאמר: 'והאכלתיך נחלת יעקב אביך', לא כאברהם, שנאמר בו: 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה' (בראשית יג, יז), ולא כיצחק, שנאמר בו: 'כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל' (בראשית כו, ג), אלא כיעקב, שנאמר בו: 'ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה' (בראשית כח, יד)".

ופירש שם הרד"ק (בישעיהו): "והרכבתך על במותי ארץ - כמו 'רכיבהו על במותי ארץ' (דברים לב, יג), והיא ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות, כלומר אם תגלה ממנה ישליטך עוד עליה בשכר שמירת שבת ושאר המצוות. וההבטחה הזאת לכל בני הגלות. אם הוא קרוב מזמן הגאולה יזכה לישועה, ואם הוא רחוק מזמן הגאולה יזכה לתחיית המתים ויזכה לארץ ישראל ולטובה"³⁴. נמצאנו למדים שמה שסתמה התורה באומרה "ברית" ביחס לשבת, ולא פירשה מה משמעותה של ברית זו, באו הנביאים ירמיהו וישעיהו ופירשו שמשמעות הברית של השבת היא שאם נשמור את השבת נזכה לגאולה!⁴⁴

סיכום

- נאמרו מספר הסברים למשמעות הביטוי "ברית" שנאמר ביחס לשבת:
1. לפירוש ה"זית רענן" במכילתא: המלה "ברית" באה ללמד שמילה דוחה שבת.
 2. לפירוש ה"מאיר עין" במכילתא: המלה "ברית" באה ללמד שרק יהודי, שנחשב נימול, מותר לו לשמור שבת.
 3. על פי המלבי"ם הסברנו במכילתא: המלה "ברית" באה ללמד שכשם שמצוות מילה גורמת להשראת השכינה בישראל, כך שמירת השבת גורמת להשראת השכינה בישראל.
 4. לפי המדרש: המלה "ברית" באה ללמד שמי ששומר שבת לא ינזק.
 5. לפי מדרש "משנת ר' אליעזר": המלה "ברית" באה ללמד שמי ששומר שבת ינצל מהגיהנום.
 6. לפי האברבנאל והרש"ר הירש: המלה "ברית" באה להדגיש את המוחלטות של ציווי השבת.
 7. לפי הנצי"ב בפירושו לשמות: המלה "ברית" באה ללמד שמי שמחלל שבת ככופר בתורה.
 8. לפי הנצי"ב בפירושו לויקרא: המלה "ברית" באה ללמד שמי ששומר שבת יתברך בפרנסתו.
 9. לפי "דעת מקרא": המלה "ברית" באה ללמד שמי ששומר שבת יתקדש.
 10. לפי "דעת מקרא" בפירושו הנוסף: המלה "ברית" באה ללמד שהשבת היא אות על כל התורה כולה.
 11. לפי "דעת סופרים": המלה "ברית" באה ללמד שמי ששומר שבת מחזק את הקשר שבינו ובין ד'.⁵
 12. לפי אחי הרב יגאל: המלה "ברית" באה ללמד שמי ששומר שבת יזכה שימחלו כל עוונותיו.
 13. לפי הפירוש הנוסף: המלה "ברית" באה ללמד שאם עם ישראל ישמור שבת הוא יזכה להגאל.

ניתן לחלק את הפירושים לשתי קבוצות עיקריות:

א. לפי הפירושים שבקבוצה הראשונה [שהם הראשון, השני, הששי, השביעי, העשירי והאחד עשר⁴] המלה "ברית" לא באה ללמדנו שד' התחייב להיטיב לנו אם נשמור את השבת, אלא דברים אחרים: שהמילה דוחה שבת, שרק מי שנימול מותר לו לשמור שבת, ששמירת השבת היא מוחלטת, שמי שמחלל שבת ככופר בכל התורה כולה, ששמירת השבת היא אות על כל התורה כולה, או שהיא קשר בינינו ובין ד' יתברך.

ב. לפי הפירושים שבקבוצה השניה [שהם השלישי, הרביעי, החמישי, השמיני, התשיעי, השנים עשר והשלושה עשר] המלה "ברית" באה ללמד שד' התחייב לנו שאם נשמור את השבת הוא ישרה שכירתו עלינו, ישמור עלינו שלא ננזק בעולם הזה ובעולם הבא, יברך אותנו בפרנסתנו, יקדש אותנו, ימחול לנו על כל עוונותינו ויגאל אותנו גאולה שלמה.

סיום

בזמירות שבת מופיעות הבטחות רבות שהבטיח לנו הקב"ה אם נשמור את השבת. חלק מהבטחות אלו הוסברו על ידי המדרשים והמפרשים כהסבר הברית שבשבת, כפי שהתבאר. אמנם הפייטנים ברוב הפיוטים לא כתבו במפורש שהבטחות אלו הן הברית שבשבת, אבל בחלק מהן הם רמזו על כך, וראוי לשים לב שכל ההבטחות שהוזכרו כברית מופיעות בזמירות!

א. בפיוט "אשיר לא-ל אשר שבת" מופיעה ה**שראת השכינה**: "הא-ל אשר בחר בנו, שבת קדשו הנחילנו, מן העמים הבדילנו, להיות לנו לאלקים הוא". [שהתבאר לעיל (בפ"א סעיף 3) שפירוש המלים "להיות לך לאלקים" הוא השראת השכינה!]⁶⁴.

ב. במספר פיוטים מופיעה ה**שמירה**:

1. בפיוט "כי אשמרה שבת א-ל ישמרני": במשפט זה, הפותח את הפיוט. יש לציין שמהנאמר בהמשך אותה שורה: "אות היא לעולם בינו וביני", משמע שהשמירה היא הברית שבשבת!
2. בפיוט "יום שבתון": "העם אשר נע כצאן תעה, יזכור לפקדו ברית ושבועה, לבל יעבור במ מקרה רעה, כאשר נשבעת על מי נח". גם בפיוט זה משמע מהסמיכות "יזכור לפקדו ברית ושבועה, לבל יעבור במ מקרה רעה", שהשמירה היא הברית שבשבת!

ג. בפיוט "ברוך בא בשם ד'" מופיעה ה**הצלה מהגיהנם**: "חקל תפוחין ראשונה, חבלי משיח מגינה, שנית עתיקא אזמינה, מגן גיהנם ודינה".

ד. בפיוטים רבים מופיעה ה**ברכה**:

1. בפיוט "ברוך א-ל עליון": "קדש היא לכם שבת המלכה, אל תוך בתיכם להניח ברכה".
2. בפיוט "כי אשמרה שבת א-ל ישמרני": "ככה בכל ששי יכפיל מזוני".
3. בפיוט "שמרו שבתותי": "שמרו שבתתי, למען תינקו ושבעתם, מזו

הרב איתן שנדורפי

ברכתי".
4. עוד נאמר שם: "לעמל קראו דרור, ונתתי את ברכתי, אשה אל אחותה לצרור".
5. כזכור, בפ"ו הובא שבפיוט "לכה דודי" נאמר: "לקראת שבת לכו ונלכה, כי היא מקור הברכה".

ה. בפיוט "ברוך א-ל עליון" מופיעה גם **הקדושה**: "כל שומר שבת כדת מחללו, הן הכשר חבת קדש גורלו".

ו. בפיוט "ברוך בא בשם ד'" מופיע גם ששמירת שבת **מכפרת על כל העבירות**: "שמור וזכור לקחתי, בשמירתם הנם אתי, לתקן את מעותי".

ז. בפיוטים רבים מופיעה **הגאולה**:

1. בפיוט "מנוחה ושמחה": "יזכו לרב טוב כל המתענגים בה, בביאת גואל לחיי העולם הבא".
2. בפיוט "מה ידידות מנוחתך": "נחלת יעקב יירש, בלי מצרים נחלה, ויכבדוהו עשיר ורש, ותזכו לגאולה".
3. בפיוט "ברוך א-ל עליון": "נחלה לו יזכה בהר ובשפל, נחלה ומנוחה כשמש לו זרחה".
4. בפיוט "שמרו שבתותי": "הנה יום גאולה יום שבת אם תשמרו".

יהי רצון שנזכה לשמור את השבת כהלכתה ולעננה, ולהתברך בכל ברכותיה ולזכות לגאולה השלמה בקרוב.

1 "אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם" "שמעתין" 169-168 ניסן - אלול תשס"ז.
2 עיין ראב"ע בראשית ו', יח, רמב"ן שם ט, יב, אברבנאל שם י"ז, ד.
3 עיין רמב"ן בראשית ו', יח, ט"ו, יח.
4 עיין רש"י בראשית כ"ד, ז, שמות ו', ד-ו-ח; י"ג, ה ופסחים סוף דף לח ע"ב ד"ה ברית. המיוחס לרש"י דה"ב ל"ו, יג. ראב"ע בראשית ו', יח; ט"ו, יז, רמב"ן שם כ"ו, ג ודברים כ"ח, ט, חזקוני בראשית ט"ו, ז, ושמות ו', ד, ספרנו בראשית ט"ו, ט ועוד. גם אונקלוס תרגם בצורה זזה את המלים "ברית" ו"שבועה" - "קיים". עיין לדוגמא בבראשית כ"א, לא-לב. ועיין גם בויקרא רבה ו', ה.

- 5 עיין בראשית ט', ח-יז ורש"י שם פסוק יד.
- 6 עיין בראשית ט"ו, יח ורש"י שם, י ורמב"ן שם, יב ואברבנאל שם, יז וכן י"ז, ד ובמאמרי "על מה נכרתה ברית בין הבתרים ומה משמעותה לדורות?" בספרי "הדר העולם".
- 7 עיין רש"י בראשית יז, ב ורבנו בחיי שם י"ז, כד ובמאמרי "ברית המילה - ברית של אהבה וברית הארץ" בספרי "הדר העולם".
- 8 עיין שמות כ"ד, א-יא, ויקרא כ"ו, ג-מו ודברים כ"ח, א-סט [וגמרא סוטה לז ע"א וע"ב ומאמרי "מהו 'ספר הברית' ומה משמעות 'דם הברית'?" ב"שמעתין" 175].
- 9 לבעל ה"מגן אברהם" על ה"שולחן ערוך", נדפס תחילה כספר בפני עצמו בדעסויא תס"ד, ומודפס במקוצר במהדורות הרגילות של הילקוט שמעוני, בשולי הדף.
- 10 "זה ינחמנו" (על המכילתא, לר' משה בן ר' שמעון מפרנקפורט, אמשטרדם תע"ב, ונדפס כיום עם ה"באר אברהם" שבסמ"ך), "באר אברהם" (על המכילתא, לר' אברהם מסלאנימא, הוצאת ישיבת "בית אברהם - סלונים" ירושלים, תשמ"ה) ו"הר אפרים" (על המכילתא, לר' אפרים זאב גרבוז ירושלים תשי"ד). ועיין גם ב"דיוקים על התורה" לרב פינחס וולף (הקדן להוצאת כתבי הרב וולף ירושלים, תשכ"א).
- 11 על המכילתא, לר' מאיר איש שלום, וינא תר"ל.
- 12 ה"מאיר עין" כתב שהמדרש הוא בפרשת ואתחנן, אבל לפנינו המדרש הוא בסוף פרשת דברים.
- 13 על היחס בין המדרש המובא כאן לבין הגמרא בסנהדרין (נח ע"ב) עיין בחוברת "תורת בקרבם" בעניני שבת קדש חלק א' עמ' 34-33 והערה 42 שם [לרב ליב מינצברג (הוצאת "קהל עדת ירושלים" ירושלים, שבת תשס"ג)]. ועיין גם בשיחות הרב צבי יהודה לספר שמות עמ' 157 (הפנה אותי למקור זה ידידי הרב עמיחי כנרתי שליט"א).
- 14 עיין נדרים פ"ג מ"א (דף לא ע"ב): "קונם שאיני נהנה לערלים - מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם. קונם שאיני נהנה למולים - אסור בערלי ישראל ומותר במולי אומות העולם, שאין הערלה קרויה אלא לשם הגויים".
- 15 עיין במאמרי "עשרה דברים נאמר בהם 'ברית'", שם הובאה מכילתא דרשב"י על פסוקנו, שמנתה עשר בריתות! אמנם יש לציין שחלקן מהנביאים והכתובים.
- 16 בשבת בפסוקנו ועיין גם בויקרא כ"ד, ח, ובמילה בבראשית י"ז, ז-יג-יט.
- 17 בבראשית ט', טז.
- 18 עיין במאמרי הנ"ל בהערה 15.
- 19 עיין ברבנו בחיי הנ"ל בהערה 7 וברש"י הנ"ל באותה הערה.
- 20 א. עיין בכוזרי (ב, לד): "אנו יש לנו התחברות בענין האלקי על ידי אותן המצוות אשר שמן האלוך ברית בינינו ובינו, כמצות המילה, שנאמר בה: 'והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם' (בראשית יז, יג), וכשבת שנאמר בה: 'כי את היא ביני וביניכם לדרתיכם' (שמות לא, יג)". ואפשר שכונתו גם כן כהסבר המוצע כאן. ועיין עוד בשיחות הרב צבי יהודה לספר שמות עמ' 151 (גם למקור זה הפנה אותי ידידי הרב עמיחי כנרתי שליט"א).

הרב איתן שנדורפי

- ב. עיין עוד ב"תורה שלמה" שמות ל"א, טז בביאור לאות צ בסופו.
- 21 שמות ל"א, טז אות צב.
- 22 על היחס בין "ברית" ובין "אות" עיין במאמרי "ברית המילה - ברית של אהבה וברית הארץ" בספרי "הדר העולם" פ"ד עמ' 72.
- 23 ועיין עוד ב"דרישה" על ה"טור" באות ג', בט"ז על ה"שולחן ערוך" סק"א וב"ערוך השולחן" שם סעיפים ז-ח.
- 24 יצא לאור לראשונה בניו יורק תרצ"ד, וכעת בירושלים תשס"ג, בהוצאת "טוב טעם ודעת", ועיין שם בהקדמה על המדרש, שהראשונים הביאו ממנו פעמים רבות. גם הרב כשר ב"תורה שלמה" הביא ממנו פעמים רבות, וגם בפסוקנו.
- 25 על השאלה כיצד אמר המדרש שיש רק שלש בריתות בין הקב"ה ובין בריותיו והרי מצאנו בריתות נוספות עיין במאמרי הנ"ל בהערה 15.
- 26 עיין במאמרי הנ"ל בהערה 15, שם התבאר שהביטוי "ביני וביניכם" מופיע בכל התנ"ך כולו רק בקשת, במילה ובשבת.
- 27 אפשר שזו גם כוונת המדרש הקודם והמחזור ויטרי, שברית כרותה להם שלא יזקוק בגיהנם, אבל, כאמור, מהמפרשים לא משמע כך.
- 28 עיין רש"י במדבר ט"ו, מא ומקורו בחולין ה ע"א.
- 29 ועיין שם שציין למקומות נוספים.
- 30 ועיין שם ברש"י ובראב"ע ובעיקר ב"מצודת דוד" ובמלבי"ם.
- 31 ועיין שם בסוגרים ברש"י שהם השיאו לו עצה על המילה, שהיא נקראת "ברית" סתם.
- 32 וכן מפורש בזהר הקדוש (שמות פח ע"א): "כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין" [=כל הברכות שלמעלה ולמטה ביום השביעי הן תלויות]. וכן: "דהוא יומא מתברכן מיניה כל שיתא יומין" [=מאותו יום (השבת) מתברכים ממנו כל ששת הימים]. גם למקור זה הפנה אותי ידידי הרב עמיחי כנרתי שליט"א. ועיין בפירוש "עץ יוסף" ו"עיין תפלה" שבסידור "אוצר התפלות" ב"לכה דודי" שם.
- 33 ה"אות" שבשבת, וליתר דיוק שתי האותות שבשבת, הוסברו בהרחבה במאמר הקודם.
- 34 לרב חיים דב רבינוביץ, יצא לאור בתשי"ד בהסכמת ה"חזון איש" והרב איסר זלמן מלצר.
- 35 א. יש להביא קצת ראייה לדברי ה"דעת סופרים" שברית היא קשר, ממה שכתב ספר העיקרים (ד, מה): "ברית יאמר על איזה קיום או שבועה, ודבר קיים הנעשה בין שני כורתי ברית לקשר האהבה שבין שניהם". ספר העיקרים אמנם כתב: "ברית יאמר על איזה קיום או שבועה, ודבר קיים הנעשה בין שני כורתי ברית", אבל סיים: "לקשר האהבה שבין שניהם".
- עוד על הברית כאהבה עיין ברש"י שבת פג ע"ב בד"ה "ומחבקה", וברמב"ן ובריטב"א ובר"ן שם, ובתוס' רא"ש קדושין סח ע"ב בסד"ה "הניחא לר"ש", וב"יפה תואר" השלם בראשית רבה נד, ה בד"ה "אתה נתת לו", וב"מאורי אש" על התנא דבי אליהו ספ"ז אות סב, וב"לקוטי תורה"

מהי הברית שבשבת?

לאדמו"ר הזקן נציבים מד ע"ב.

36 א. עוד על המדרש עיין בחוברת "תורת' בקרבם" בעניני שבת קדש חלק א' עמ' 33-34 הנ"ל בהערה.

ב. עיין גם ב"דעת מקרא" ויקרא כ"ד, חובספר "דחושים לחפציהם" (לרב משה דוב וולנר רב אב"ד אשקלון תשל"ו) כאן ובספר "הכתב והקבלה" כאן.

37 א. כעין זה כתב ה"ענף יוסף" (על ה"עין יעקב" שבת קיט ע"ב סימן צ): "הנה ראינו שהקדים ד' יתברך לצוות לנו מצות שבת במרה, ואחר כך קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו התורה הכללית, כי יודע אלקים כי האמונה היא יסודן של המצוות כולן, ועל ידי מצות שבת תהיה האמונה מושרשת בלב הישראלי איך חידש ד' עולמו ברצונו הפשוט. והנה אחר שחטאו ישראל כמה עונות וחטאים ועדיין היו שומרים השבת, כה אמר ד': לא אשחיתנה, כי ברכה בו, אשר בירך את יום השבת ויקדשהו, לזה עוד יש תקוה, כי המאור שבאמונה יחזירם למוטב".
עיין גם ברי"ף ב"עין יעקב" כאן: "שהעובד עבודת כוכבים ככופר בכל התורה, וגם השבת שקולה ככל המצוות, שנאמר: 'עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותרת' (שמות טז, כח), והשומר שבת תיקן מה שקלקל בעבודת כוכבים, וזהו שנאמר: 'שומר שבת מחללו' שקול כ'שומר ידו מעשות כל רע', שהשבת שקול ככל המצוות".

יש להעיר שהרי"ף לא הסביר כיצד מי ששמר שבת תקן את מה שחטא בעבודה זרה. יש לציין שמקור דברי הרי"ף ששבת שקולה כנגד כל המצוות וכן הלימוד "שנאמר: 'שומר שבת מחללו' שקול כ'שומר ידו מעשות כל רע', שהשבת שקול ככל המצוות". הוא במדרש שמות רבה [סוף פרשה כה (סימן יב במהדורה "עם כל המפרשים" וסימן טז במהדורה עם הענפים)].

ב. יסוד דברי ה"בית יוסף" על משמעות שמירת השבת הוא ברד"ק בפירושו לנביאים שיובא בסמוך, אולם ה"בית יוסף" הוסיף על דברי הרד"ק בהסבר הגמרא.
זו לשון הרד"ק בפירושו לירמיהו (י"ז, כד): "ומה שצוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם, ואף ע"ז!"

לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ובקיום כל התורה. וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא במהרה הוא חוטא בשאר המצוות.

ואמרו רבותינו ז"ל (שבת קיח ע"ב): כל המשמר שבת כהלכתה - אפילו עובד עכו"ם כדור אנוש מוחלין לו, שנאמר: 'אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, שומר שבת מחללו' (ישעיהו נ, ב), אל תקרי 'מחללו', אלא: מחל לו. והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת. ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת, שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת".
ועיין גם ברד"ק בפירושו לישעיהו (נ"ו, ו): "כל שומר שבת - זכר את השבת בפירוש לטעם שפירשנו, ועוד כי שמירת שבת יסוד גדול באמונת האל, כי לא ישמור שבת אלא מי שיודה שהעולם מחדש ויש לו מחדש בראו מאין, ואין זולתו, ואם כן אין לשרת ולעבוד זולתו. ויאמין כי בששת ימים ברא אלקים את העולם וישבות ביום השביעי, כמו שכתב משה רבינו, וצוה לעמו

הרב איתן שנדורפי

אשר בחר בו לשמור את השבת להיות להם לעדות ולזכרון כי הוא ברא את העולם, ובעבור זה נתנה להם קודם מתן תורה, כי אחר שהודיעם שהוא אדון ובורא אחר כך היה ראוי לצוותם על תורתו ומצותיו כאדון המצוה אל עבדיו. ומי שילוח אל ד' ראוי שיאמין כי משה ותורתו אמת, ובזה ילוח עם ד' להיות לעם אחד".

ג. עיין בט"ז (או"ח סימן רמ"ב) שכתב: "בטור הביא גמרא ד'כל כתבי' (ק"ח ע"ב): 'כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כאנוש מוחלין לו'. איכא למידק: אי לא עשה תשובה - שבת מאי מהני? ואי עשה תשובה - שבת למה לי?

ונראה דמ"יירי שעשה תשובה, אלא דתשובה לא מהני שיהו מוחלין לו, כדאיתא בפרק יום הכפורים (יזמא פו ע"א): 'עבר על כרתות ומיתות בית דין - תשובה תולה ומיתה ממרקת. קמ"ל כאן דאם בעשותו תשובה שומר שבת כהלכתו מהני תשובה שיהא נמחל לו".

יש להעיר על דבריו שבגמרא שם נאמר שעל כרתות ומיתות ב"ד צריך גם יסורים, אך לא מיתה. ואכן העיר זאת ה"פרי מגדים" ב"משבצות זהב" שם בהקדמה לסימן רמב. ועיין עוד בספר חרדים (פרק עג) שהביא את הגמרא ושאל: "ולא תקשה לך: מה הוסיף בעשותו מצות שבת כדי לכפר עוונותיו? הרי זו אחת מהמצוות שהיה הוא חייב בהן!" ותירץ: "יש לומר דהזירזו היתר הוא המכפר".

ד. על השאלה מדוע אמרה הגמרא "עובד עבודה זרה כאנוש" עיין ב"פרישה" על הטור או"ח סימן רמב (סק"ד) והובאו דבריו ב"עץ יוסף" כאן (ב"עין יעקב" סימן פד) ועיין בתוספת הסבר לדבריו ב"פרי מגדים" שם. ועיין גם ב"עין יעקב", ב"אהבת איתן" וב"ענף יוסף" ב"עין יעקב" שם.

38 יש לציין שהסבר זה דומה במקצת לדברי הנצי"ב בפירושו לספר שמות, שהמחלל שבת ככופר בכל התורה כולה, אלא שהסבר זה מבאר את הצד החיובי שבשמירת השבת, כפשט הפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדרתם, ברית עולם", ולא את הצד השלילי שבחילול שבת כמו שכתב הנצי"ב. כמו כן הסבר זה מתאים לפירוש המלה "ברית" בהופעותיה בתנ"ך.

39 עיין שם במלבי"ם (י"ז, כה) שביאר: "ובאו - הבטיחם ארבעה דברים: (א) שלא תתבטל מלכות בית דוד, כמו שנאמר: 'מלכים... יושבים על כסא דוד'. (ב) שלא ישלטו שם זרים, ועל זה אמר: 'המה ושריהם איש יהודה'. (ג) שלא תחרב העיר, על זה אמר: 'וישבה העיר'. (ד) שלא יושבת המקדש ועבודת ד', ועל זה אמר: 'ובאו וכו' מביאים עולה וזבח, ומביאי תודה' על הודאת הנסים".

40 ועיין שם ברד"ק ובמלבי"ם שהסבירו אחרת.
41 יחשלמי ברכות פ"א ה"ה ונדרים פ"ג ה"ט ושמות רבה כה, יב [ועיין שם ב"פה תואר"], ובתנחומא כי תשא לג וברש"י במדבר ט"ו, מא ובזהר הקדוש יתרו פט ע"א.

42 אולי ניתן על פי זה להביא ראיה גם להסבר הקודם. הגמרא אמרה: "כל המשמר שבת כהלכתו - אפילו עובד עבודת כוכבים כאנוש מוחלים לו, שנאמר: 'אשרי אנוש יעשה זאת וכן

מהי הברית שבשבת?

אדם יחזיק בה, שמר שבת מחללו (ישעיהו נ, ב), אל תקרי: 'מחללו' אלא: 'מחול לו'. מיד בסמוך, ארבעה פסוקים אחר כך, מופיע פסוק דומה: "כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בברית", בפסוק זה נזכרת הברית, ורבונו בחי"ה הסביר שהברית הכתובה בפסוק זה היא ברית השבת! אם כן מצירוף הפסוקים עולה שהברית של השבת היא שמי שישמור שבת ימחלו עונותיו!

43 א. עיין גם במדרש בראשית רבה פרשה מו (סימן ט במהדורה "עם כל המפרשים" וסימן יב במהדורה עם הענפים): "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו - רבי יודן אמר חמש: אם מקבלים בניך אלקותי - אני אהיה להם לאלוק ולפטרו, ואם לאו - לא אהיה להם לאלוק ולפטרו."

אם נכנסין בניך לארץ - הן מקבלין אלקותי, ואם לאו - אינם מקבלים.
אם מקיימין בניך את המילה - הן נכנסים לארץ, ואם לאו - אין נכנסים לארץ.
אם מקבלים בניך את השבת - הם נכנסין לארץ, ואם לאו - אינם נכנסין".
ב. מדרש זה גם מתקשר למכילתא שהובאה בתחילת המאמר, שם הסבירו את הברית של השבת על פי המילה, וכאן דרשו חז"ל את הפסוק העוסק בפרשת מילה כמתיחס אל השבת (ועיין כאן במהרז"ו, ברד"ל וב"עץ יוסף").

ג. שאלו המפרשים שנזכרו כאן רק ארבעה דברים ולא חמישה! וציינו לעיין בילקוט שמעוני (רמז פב) שם אמרו חמישה דברים, אבל שם לא אמרו שבזכות השבת נקבל את ארץ ישראל (עיין ב"מתנות כהונה", במהרז"ו, ברש"ש וב"עץ יוסף").

ד. לגבי המילה עיין במאמרי "ברית המילה - ברית של אהבה וברית הארץ" בספרי "הדר העולם".

44 עיין ירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ה: "דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר", וגם שם למדו מירמיהו את פירוש הפסוקים בתורה. ועיין על כך במאמרי "הברית המיוחדת שנכתרה על שילוח עבדים".

45 אולי צריך אני להתנצל בפני הקורא על שהמאמר לא חולק לפי החלוקה הכתובה כאן, בסיכום השני. אך הקורא המעיין ודאי יבין שלא היה שייך להפריד בין שני הפירושים הראשונים במכילתא לפירוש השלישי בה, וביניהם להביא את פירושי האחרונים. כמו כן לא היה מן הראוי להביא את המדרשים הנוספים אחרי פירושי האחרונים. לכן נערך המאמר בצורה שלפנינו, אך מכל מקום לתועלת הסיכום והזכרון ראיתי צורך לסכם את הסיכום השני.

46 עיין ברבנו בחי"ה הנ"ל בהערה 7 וברש"י הנ"ל באותה הערה.